

EMOTSIONAL INTELLEKTNING TA'LIMDA TUTGAN O'RNI

Daminova Xilola Dilmurod qiziShahrisabz davlat Pedagogika instituti
psixologiya mutaxassisligi 1-25 guruh talabasi.xiloladaminova379@gmail.com**Oymatova Dilorom Ruzimurotovna**

Ilmiy rahbar.

Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Ijtimoiy fanlar kafedrası p.f.f.d., PhD.<https://doi.org/10.5281/zenodo.20497801>

Annotatsiya. Ushbu maqolada emotsional intellektning (EQ) zamonaviy ta'lim jarayonidagi o'rni va ahamiyati yoritilgan. Emotsional intellektning nazariy asoslari, asosiy komponentlari hamda uning o'quvchilarning akademik muvaffaqiyati, stressni boshqarish va ijtimoiy moslashuviga ta'siri ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilingan. Shuningdek, o'qituvchilarning emotsional kompetentligining ta'lim sifati va psixologik muhitga ta'siri ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari emotsional intellektni rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimida muhim omil ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Emotsional intellekt, EQ, ta'lim jarayoni, stressni boshqarish, empatiya, o'qituvchi, o'quvchi, ijtimoiy ko'nikmalar, psixologik muhit, akademik muvaffaqiyat.

Abstract. This article examines the role and importance of emotional intelligence (EQ) in the modern educational process. The theoretical foundations of emotional intelligence, its main components, and its impact on students' academic achievement, stress management, and social adaptation are analyzed based on scientific literature. The influence of teachers' emotional competence on the quality of education and the psychological environment is also considered.

The results of the study show that the development of emotional intelligence is an important factor in the modern education system.

Keywords: Emotional intelligence, EQ, educational process, stress management, empathy, teacher, student, social skills, psychological environment, academic achievement.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль и значение эмоционального интеллекта (EQ) в современном образовательном процессе. Проанализированы теоретические основы эмоционального интеллекта, его основные компоненты, а также влияние на академическую успеваемость учащихся, управление стрессом и социальную адаптацию на основе научной литературы. Также рассмотрено влияние эмоциональной компетентности учителей на качество образования и психологическую атмосферу.

Результаты исследования показывают, что развитие эмоционального интеллекта является важным фактором современной образовательной системы.

Ключевые слова: Эмоциональный интеллект, EQ, образовательный процесс, управление стрессом, эмпатия, учитель, ученик, социальные навыки, психологическая среда, академическая успеваемость.

Kirish. Bugungi kunda Yangi O'zbekistonda ta'lim tizimini tubdan modernizatsiya qilish, inson kapitalini rivojlantirish hamda yosh avlodni har tomonlama yetuk shaxs sifatida tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi.

Mamlakat taraqqiyotining barqarorligi ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, zamonaviy bilim, innovatsion fikrlash va psixologik yetuklikka ega kadrlarni tayyorlash muhim vazifa sifatida belgilanmoqda.

So'ngi yillarda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamlı islohotlar ta'limning barcha bosqichlarini qamrab oldi. Xususan, maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilib, qisqa muddat ichida respublika bo'yicha maktabgacha ta'lim tashkilotlari soni sezilarli darajada oshdi hamda bolalarni qamrab olish darajasi 28 foizdan 54 foizga yetdi. Bu ko'rsatkichlar yosh avlodning erta rivojlanishi va psixologik tayyorgarligini ta'minlashga qaratilgan davlat siyosatining amaliy natijasi hisoblanadi.¹

Ta'lim tizimini takomillashtirish jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya vositalari hamda innovatsion metodlarni joriy etish ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Chunki globallashuv sharoitida jamiyat taraqqiyotini faqat bilimli emas, balki mustaqil fikrlaydigan, ijtimoiy faol, emotsional barqaror va muloqotga layoqatli shaxslar ta'minlaydi. Shu sababli ta'lim jarayonida shaxsning nafaqat intellektual salohiyatini, balki emotsional va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish dolzarb masalaga aylanmoqda.

Zamonaviy psixologik-pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim samaradorligi o'quvchilarning emotsional holati, motivatsiyasi va ijtimoiy moslashuvi bilan bevosita bog'liqdir. Ayniqsa, emotsional intellektning rivojlanganligi o'quvchilarning akademik muvaffaqiyati, stressga chidamliligi hamda jamoaviy faoliyatdagi samaradorligini oshiradi. Shu jihatdan ta'lim islohotlari doirasida inson omiliga, ya'ni shaxsning psixologik rivojlanishiga qaratilayotgan e'tibor emotsional intellektni shakllantirish zaruratini yanada kuchaytirmoqda.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda emotsional intellektning ta'lim jarayonidagi ahamiyatini o'rganishda nazariy va empirik yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi emotsional intellektning o'quvchilarning akademik muvaffaqiyati, stressni boshqarish qobiliyati hamda ijtimoiy moslashuviga ta'sirini tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlar qo'llanildi:

-Nazariy tahlil metodi – P. Salovey, J. Mayer, D. Goleman va H. Gardner kabi olimlarning ilmiy qarashlari o'rganildi hamda emotsional intellektning konseptual asoslari tahlil qilindi.

-Adabiyotlar tahlili metodi – xalqaro va mahalliy ilmiy manbalar, maqolalar va tadqiqot natijalari o'rganilib, umumlashtirildi.

-Taqqoslash metodi – emotsional intellekt va akademik muvaffaqiyat o'rtasidagi bog'liqlik turli tadqiqotlar asosida solishtirildi.

Tadqiqotda sifat (qualitative) yondashuv ustuvor bo'lib, emotsional intellektning psixologik va pedagogik jihatlari chuqur tahlil qilindi. Olingan natijalar emotsional intellektning ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijtimoiy va akademik rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

Natijalar. Emotsional intellekt (EQ) zamonaviy psixologiya va pedagogika fanlarida keng o'rganilgan muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. P. Salovey va J. Mayer (1990) tomonidan ilgari surilgan nazariyaga ko'ra, emotsional intellekt shaxsning o'z va boshqalarning hissiyotlarini idrok etish, tushunish va boshqarish qobiliyatidir. Ularning modelida bu jarayon emotsiyalarni aniqlash, fikrlash jarayonida ulardan foydalanish, emotsiyalarni tushunish hamda ularni boshqarish bosqichlaridan iborat. D. Goleman (1995) emotsional intellektni keng ommalashtirib, uni besh asosiy komponent orqali izohlagan: o'zini anglash, o'zini boshqarish,

¹ Begimova Dildora, "Yangi O'zbekistonda ta'lim islohotlari", ilmiy maqola.

ichki motivatsiya, empatiya va ijtimoiy ko'nikmalar. Uning qarashlariga ko'ra, emotsional intellekt inson muvaffaqiyatida muhim rol o'ynaydi va ta'lim jarayonida stressni boshqarish hamda ijtimoiy moslashuvni kuchaytiradi. H. Gardner (1983) tomonidan ishlab chiqilgan "ko'p qirrali intellekt" nazariyasi ham emotsional intellektga yaqin yondashuv bo'lib, unda shaxslararo va shaxs ichki intellekt turlari ajratiladi. Bu yondashuv inson muvaffaqiyati faqat kognitiv intellektga emas, balki hissiy va ijtimoiy qobiliyatlarga ham bog'liqligini ko'rsatadi.

Mayer, Salovey va Caruso (2004) tadqiqotlari emotsional intellekt va akademik muvaffaqiyat o'rtasida ijobiy bog'liqlik mavjudligini aniqlagan. Ularning natijalariga ko'ra, emotsional intellekti yuqori bo'lgan shaxslar stressni samarali boshqaradi va o'quv jarayonida yuqori natijalarga erishadi. Rivers va Brackett (2011) tadqiqotida emotsional intellekti rivojlangan o'quvchilarda xulqiy muammolar va darsdan qochish holatlari sezilarli darajada kamligi aniqlangan. Jennings va Greenberg (2009) esa o'qituvchilarning emotsional kompetentligining sinfdagi psixologik muhitga bevosita ta'sir ko'rsatishini asoslab bergan. CASEL (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning) tashkiloti tomonidan olib borilgan tadqiqotlar natijasida emotsional va ijtimoiy o'qitish dasturlari qo'llanilgan ta'lim muassasalarida o'quvchilarning akademik natijalari va ijtimoiy ko'nikmalari sezilarli darajada oshgani aniqlangan. Umuman olganda, ilmiy manbalar emotsional intellektning shaxsning akademik muvaffaqiyati, stressga chidamliligi va ijtimoiy moslashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

Adabiyotlar tahlili. Emotsional intellekt (EQ) — bu insonning o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish hamda boshqalarning hislarini to'g'ri tushunish va munosabat o'rnatish qobiliyatidir. U stressni yengish, to'g'ri qaror qabul qilish va yuqori samaradorlikka erishish imkonini beradi. Asosiy komponentlari: o'zini anglash, emotsiyalarni boshqarish, motivatsiya, empatiya (boshqalarni tushunish) va ijtimoiy ko'nikmalardir.

Emotsional intellekt (EI) tushunchasi zamonaviy psixologiya va pedagogika fanlarida keng o'rganilgan muhim ilmiy kategoriyalardan biri hisoblanadi. Ushbu tushuncha ilk bor P. Salovey va J. Mayer (1990) tomonidan ilmiy muomalaga kiritilib, emotsional intellekt shaxsning emotsiyalarni idrok etish, tushunish va boshqarish qobiliyati sifatida ta'riflangan.

Ularning "Salovey–Mayer modeli"ga ko'ra, emotsional intellekt to'rt asosiy komponentdan iborat: emotsiyalarni aniqlash, fikrlash jarayonida ulardan foydalanish, emotsiyalarni tushunish hamda ularni ongli boshqarish. D. Goleman (1995) esa ushbu konsepsiyani keng ommalashtirib, emotsional intellektni besh komponent asosida izohlagan: o'zini anglash, o'zini boshqarish, ichki motivatsiya, empatiya va ijtimoiy ko'nikmalar. Uning ilmiy qarashlariga ko'ra, inson muvaffaqiyatining muhim qismi aynan emotsional intellekt darajasiga bog'liq bo'lib, bu ko'nikma ta'lim jarayonida stressga bardoshlilik va ijtimoiy moslashuvni oshiradi. H. Gardner (1983) tomonidan ilgari surilgan "ko'p qirrali intellekt" nazariyasi ham emotsional intellektga yaqin yondashuv sifatida qaraladi. Ushbu nazariyada shaxslararo va shaxs ichki intellekt turlari ajratilib, insonning ijtimoiy muvaffaqiyati faqat aqliy intellekt (IQ) bilan emas, balki hissiy va ijtimoiy qobiliyatlar bilan ham belgilanadi. Keyingi tadqiqotlarda Mayer, Salovey va Caruso (2004) emotsional intellekt va akademik muvaffaqiyat o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjudligini aniqlagan. Ularning tadqiqotlariga ko'ra, emotsional intellekti yuqori bo'lgan shaxslar vaqtni samarali boshqaradi, stressni yengadi va akademik faoliyatda yuqori natijalarga erishadi. Rivers va Brackett (2011) tadqiqotida esa emotsional intellekti rivojlangan o'quvchilarda darsdan qochish holatlari va xulqiy muammolar sezilarli darajada kamaygani qayd etilgan.

Jennings va Greenberg (2009) esa o'qituvchilarning emotsional kompetentligini sinfdagi psixologik muhitga bevosita ta'sir ko'rsatishini ilmiy asoslab bergan. Shuningdek, CASEL (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning) tomonidan olib borilgan meta-tahlillar natijalariga ko'ra, emotsional va ijtimoiy o'qitish dasturlari qo'llanilgan ta'lim muassasalarida o'quvchilarning akademik ko'rsatkichlari oshgan, konfliktlarni boshqarish va o'zini tartibga solish ko'nikmalari sezilarli darajada rivojlangan.

Umumiy yondashuvlarga ko'ra, hissiy intellektga oid ko'nikmalar shaxsga turli o'quv tajribalari orqali singdirilsa, bu ularning hayot sifatini yaxshilashga va muvaffaqiyat darajasini oshirishga xizmat qiladi. Biroq hozirgi ta'lim tizimlariga nazar tashlansa, maktablar asosan akademik bilimlarni yetkazishga yo'naltirilgan intensiv o'quv jarayonlarini tashkil etadi. Shunga qaramasdan, o'quvchilarga real hayotiy vaziyatlar orqali amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish imkonini beruvchi muhitni yaratish yetarli darajada yo'lga qo'yilmagan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki (Thorndike, 1920; Wechsler, 1940; Gardner, 1983; Salovey va Mayer, 1990; Goleman, 1996; Cherniss, 2000), faqat akademik muvaffaqiyat yoki yuqori intellekt darajasi real hayotdagi muvaffaqiyatni kafolatlamaydi. Aqlni yagona o'lchov bilan izohlash mumkin emas, u ko'p qirrali va ijtimoiy-emotsional omillar bilan uzviy bog'liq jarayon sifatida namoyon bo'ladi (Karabulut, 2012 da keltirilgan).

Shu bois, ta'lim jarayonida ishtirok etuvchi barcha tomonlar — o'qituvchilar, ota-onalar hamda maktab jamoasi — nafaqat akademik natijalarga, balki o'quvchilarning real hayotga tayyorgarligiga ham e'tibor qaratishlari, hissiy intellektni rivojlantiruvchi muhit va munosabatlarni shakllantirishlari lozim (Kocayörük, 2004). Shilling (2009) fikricha, ta'lim muassasalarida ko'pincha akademik fanlarga ustuvorlik berilib, hissiy tajribalar ikkinchi darajaga tushib qoladi va yetarli darajada ahamiyat berilmaydi.

Natijada ayrim o'qituvchilar mavjud o'quv dasturlari o'quvchilarni hayotga to'liq tayyorlaydi, degan noto'g'ri tasavvurga ega bo'ladilar. Bunday yondashuv esa bolalarning hissiy ehtiyojlari va muammolarini chuqur anglash imkonini cheklaydi. Shu nuqtayi nazardan, ta'lim jarayonida asosiy o'rin tutuvchi o'qituvchilarning mas'uliyati juda katta hisoblanadi. Önen (2012) ta'kidlaganidek, o'qituvchi ta'lim tizimining eng muhim subyektlaridan biri bo'lib, uning sinfdagi faoliyati o'quv jarayoniga, o'quv dasturlarining samaradorligiga hamda o'quvchilarning individual rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, Şen va Erişen (2002) tadqiqotlari ham o'qituvchi samaradorligi o'quvchilarning akademik muvaffaqiyati, motivatsiyasi va shaxsiy rivojlanishi bilan bevosita bog'liqligini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, ilmiy adabiyotlar tahlili emotsional intellektning ta'lim jarayonida shaxsning akademik muvaffaqiyati, ijtimoiy moslashuvi va psixologik barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. O'qituvchilar mehnat bozori va kasbiy faoliyatdagi eng yuqori stressga duch keladigan guruhlardan biri hisoblanadi. Ushbu kasbning o'ziga xosligi shundaki, u nafaqat o'quvchilar, ota-onalar, hamkasblar va ma'muriyat bilan doimiy muloqotni, balki shaxsning o'z hissiyotlarini ham muntazam boshqarib borishini talab qiladi (Brackett va Katulak, 2006). Shu sababli, o'qituvchilar yuqori darajadagi hissiy intellekt ko'nikmalariga ega bo'lishi va ta'lim jarayonidagi barcha ishtirokchilarning, ayniqsa o'zlarining hissiy holatini samarali boshqarishga yordam beradigan faoliyatlarda ishtirok etishi zarur. Bu esa salbiy emotsional holatlarning o'quv jarayoniga va o'quvchilarga ta'sirini kamaytirishga xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, hissiy intellekti yuqori bo'lgan shaxslar o'z his-tuyg'ularini boshqarishda samaraliroq bo'lib, stressli vaziyatlarni yengishda hamda hissiy muammolarni hal etishda ancha muvaffaqiyatli bo'ladilar.

Bunday shaxslar, shuningdek, oilaviy va ijtimoiy munosabatlarda ham ijobiy va konstruktiv munosabatlar o'rnatishga moyil bo'lishadi (Mayer, Salovey va Caruso, 2004). Shu nuqtai nazardan qaraganda, yuqori hissiy intellektga ega bo'lgan o'qituvchilar sinf sharoitida yuzaga keladigan turli qiyinchiliklar natijasida paydo bo'ladigan salbiy hissiyotlarni boshqarish, tashqi omillar sababli yuzaga keluvchi stressni yengillashtirish hamda o'quvchilar bilan ijobiy va samarali munosabatlar o'rnatish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Bundan tashqari, ular sinfdagi muammoli vaziyatlarga hissiy jihatdan barqaror va konstruktiv yondashuvni qo'llashga qodir bo'lishadi. Aksincha, o'qituvchilar hissiy intellekt ko'nikmalarini yetarli darajada namoyon eta olmagan holatlarda, o'quvchilarning ijobiy xulq-atvori va ta'lim natijalarida pasayish kuzatilishi mumkin (Marzano, Marzano va Pickering, 2003). Buning teskarisi sifatida, o'qituvchining hissiy intellektga asoslangan iliq va qo'llab-quvvatlovchi ta'lim muhiti o'quvchilar o'rtasida ijobiy ijtimoiy aloqalar shakllanishiga, faol hamkorlikka hamda akademik yutuqlarning oshishiga xizmat qiladi (Brackett va Katulak, 2006).

Hissiy intellektni inson hayotining istalgan bosqichida rivojlantirish va o'zlashtirish mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu ko'nikmalar asosan ta'lim jarayoni orqali shakllanadi va takomillashadi. Hayot davomida rivojlanish uzluksiz jarayon bo'lgani uchun, maktablar, ayniqsa sinf xonalari hissiy intellektni rivojlantirish uchun eng muhim muhitlardan biri hisoblanadi. Sinf muhitini hissiy intellektni rivojlantiruvchi sharoitga aylantirishda asosiy mas'uliyat o'qituvchiga yuklanadi. Chunki o'quvchilarda hissiy ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan faoliyatlarning samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining o'z hissiy intellekt darajasiga bog'liq. Agar o'qituvchi bu ko'nikmalarga ega bo'lmasa, sinfda bunday yondashuvlarni amaliy qo'llash qiyinlashadi va o'quv jarayonining sifati ham pasayishi mumkin.

Shu sababli, hissiy intellektni rivojlantirish va hissiyotlarni boshqarish bo'yicha maxsus tayyorgarlik va treninglar muhim ahamiyatga ega. Amaldagi ta'lim tizimida ko'pincha malaka oshirish dasturlari faqat kasbiy va metodik bilimlarga yo'naltirilgan bo'lib, hissiy intellektni rivojlantirish masalasi yetarlicha qamrab olinmaydi. O'qituvchilarning hissiy intellektini rivojlantirishga qaratilgan maxsus treninglar ularning o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqalarni tushunish, samarali muloqot qilish va motivatsiya berish qobiliyatlarini kuchaytiradi. Bu esa sinfda yanada ijobiy, samarali va qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini shakllantirishga yordam beradi.

Xulosa. Emotsional intellekt (EQ) zamonaviy ta'lim tizimida shaxsning akademik, psixologik va ijtimoiy rivojlanishini belgilovchi muhim omillardan biri sifatida e'tirof etiladi.

O'tkazilgan nazariy va ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, emotsional intellekt insonning o'z his-tuyg'ularini anglash, ularni boshqarish hamda boshqalarning emotsional holatini tushunish va to'g'ri munosabat bildirish qobiliyatini shakllantiradi. Ilmiy manbalarga ko'ra, emotsional intellekti rivojlangan shaxslar stressli vaziyatlarga nisbatan barqarorroq bo'ladi, o'quv jarayoniga tez moslashadi va akademik faoliyatda yuqori natijalarga erishadi. Shu bilan birga, bunday shaxslarda ijtimoiy muloqot, empatiya va jamoada ishlash ko'nikmalari yuqori darajada rivojlangan bo'ladi.

Tadqiqot natijalari emotsional intellektning o'qituvchi faoliyatida ham muhim rol o'ynashini ko'rsatadi. O'qituvchining yuqori emotsional kompetentligi sinfda ijobiy psixologik muhit yaratadi, o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va ta'lim jarayonidagi ziddiyatlarni kamaytiradi. Shu sababli ta'lim tizimida pedagoglarning emotsional intellektini rivojlantirishga qaratilgan maxsus yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, emotsional intellektni rivojlantirish zamonaviy ta'limning ajralmas qismi bo'lib, u nafaqat bilim berish jarayonini, balki shaxsning ma'naviy barkamolligi, ijtimoiy moslashuvi va hayotiy muvaffaqiyatini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bois ta'lim jarayonida emotsional intellektni rivojlantirishga yo'naltirilgan tizimli yondashuvlarni keng joriy etish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Salovey P., Mayer J. D. Emotional intelligence. – Imagination, Cognition and Personality, 1990. – Vol. 9(3). – P. 185–211.
2. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. – New York: Bantam Books, 1995. – 352 p.
3. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. – New York: Basic Books, 1983. – 440 p.
4. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. R. Emotional intelligence: Theory, findings, and implications. – Psychological Inquiry, 2004. – Vol. 15(3). – P. 197–215.
5. Rivers S. E., Brackett M. A. Emotional intelligence in educational settings. – Journal of School Psychology, 2011. – Vol. 49(4). – P. 431–448.
6. Jennings P. A., Greenberg M. T. The prosocial classroom: Teacher social and emotional competence. – Review of Educational Research, 2009. – Vol. 79(1). – P. 491–525.
7. CASEL. Social and Emotional Learning Programs: Meta-Analysis Report. – Chicago, 2011.
8. Sarısoy B., Erişen Y. Designing, Implementing and Evaluating Emotional Intelligence Skill Training Program for Teachers. – Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 2020.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi".
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-son Farmoni "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida".
11. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020-yil.
12. O'zbekiston Respublikasi "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi". – Toshkent, 1997-yil.
13. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Ta'lim sifatini oshirish bo'yicha metodik tavsiyalar. – Toshkent, 2023.
14. Begimova D. Yangi O'zbekistonda ta'lim islohotlari. – Angren shahar 1-son texnikumi tarbiya o'qituvchisi maqolasi.
15. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi bo'yicha ilmiy-uslubiy to'plam. – Toshkent, 2022.
16. O'zbekiston Respublikasi pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy jurnallar (Turon ta'limi, Pedagogika va psixologiya ilmiy jurnali maqolalari). – Toshkent, 2021–2024.